

Libris RO

Respect pentru știință și cărți

OHARA DONOVETSKY

Gramatica
LIMBII ROMÂNE
ca o poveste

Corint

CUPRINS

CUVÂNT-ÎNAINTE	5
CAPITOLUL I	
Primii pași	7
CAPITOLUL AL II-LEA	
Alegoriile de bază	9
CAPITOLUL AL III-LEA	
Substantivele („creaturile”), articolele („pajii”), prepozițiile („plantele”)	13
CAPITOLUL AL IV-LEA	
Pronumele („uzurpatorii”)	24
CAPITOLUL AL V-LEA	
Verbele („regii”)	35
CAPITOLUL AL VI-LEA	
Adjectivele („cameleonii”)	50
CAPITOLUL AL VII-LEA	
Numeralele („soldații”)	55
CAPITOLUL AL VIII-LEA	
Adverbele („ancorele”)	59
CAPITOLUL AL IX-LEA	
Conjuncțiile („lianții”)	64
CAPITOLUL AL X-LEA	
Interjecțiile („liberii”)	66
BIBLIOGRAFIE	69

CAPITOLUL I

Primii pași

Predând gramatica limbii române atât elevilor de gimnaziu, cât și celor de liceu sau adulților, am observat că prima informație clară de care au nevoie este cea referitoare la înțelegerea diferențelor esențiale dintre MORFOLOGIE și SINTAXĂ.

Așadar, dragii mei, **fundamental** este să înțelegem următoarele:

- toate cuvintele dintr-o limbă sunt *forme* și, în consecință, intră în MORFOLOGIE sub diferite denumiri (substantiv, pronume, verb etc.);
- formele, în practica limbii, primesc *funcții* și, astfel, cu alte denumiri, intră în SINTAXĂ.

Ca să înțelegeți mai ușor cele două compartimente ale limbii – morfologia și sintaxa – vă propun să priviți următoarele două coloane:

I.

1. SUBSTANTIV
2. PRONUME
3. VERB
4. ADJECTIV
5. NUMERAL
6. ARTICOL
7. ADVERB
8. PREPOZIȚIE
9. CONJUNCȚIE
10. INTERJECTIE

II.

SUBIECT
PREDICAT
ATRIBUT
COMPLEMENT

Ei, și acum, să începem povestea ...

Să încercăm să învățăm gramatica limbii române ca pe o poveste

Prin urmare, vă invit să vă imaginați că cele numite sub I, respectiv sub II, compun două „ținuturi” diferite, putem să le numim și „împărății”, dacă vă place:

– I, morfologia (în greacă, „*morphos*” înseamnă *formă*) cuprinde domeniul formelor, deci al acelor cuvinte pe care le denumim în mod tradițional *părți de vorbire*; sunt cuvintele care pot suferi modificări ale structurii în timpul vorbirii, adică al întrebuișării lor; iată o sugestie: gândiți-vă la acest domeniu ca la un „ținut” – hai să-i zicem, prima „împărăție” – în care „locuiesc” diferite forme care își modifică înfățișarea în relație unele cu altele: substantivele, verbele, pronumele etc.; atenție însă, unele sunt „înțepenite” într-o singură formă: prepozițiile, conjuncțiile, interjecțiile;

– II, sintaxa înseamnă domeniul funcțiilor, deci al rolurilor pe care formele le iau în procesul elaborării de enunțuri; acum imaginați-vă acest „ținut” ca pe o a doua „împărăție” în care intră „formele” din prima „împărăție”, atunci când vor „să îmbrace” anumite „haine” ca să devină „importante” în funcții de subiect, predicator, atribut, complement.

Așadar, pentru a vă fixa cele două domenii, rețineți schema de mai jos:

MORFOLOGIA
cuprinde forme

SINTAXA
cuprinde funcții

Aplicatie

Notați cu creionul în spațiile punctate cuvântul potrivit:

1. Morfologia cuprinde domeniul sau al Acestea sunt în număr de..... Ele sunt:

....., , , ,

2. Sintaxa este „ținutul” care cuprinde Acestea sunt:

CAPITOLUL AL II-LEA

Alegoriile de bază

I. MORFOLOGIE

Iată în cele ce urmează FORMELE și corespondentele lor alegorice specifice morfoloiei:

1. SUBSTANTIVELE sau „CREATURILE”: o clasă foarte numeroasă de forme, care denumesc obiecte, fenomene, concepte etc. și care se modifică (flecteză) după număr, gen, caz (*copil, basm, educator, cer, fericire, Făt-Frumos, București, Mannheim etc.*).

2. PRONUMELE sau „UZURPATORII”; le-am numit aşa pentru că, se ştie, ţin locul substantivelor (creaturilor) și se poartă de parcă urmăresc să preia locul acestora; o clasă destul de numeroasă de forme, eterogenă, compusă, aşadar, din mai multe subclase (*ea, aceasta, fiecare etc.*).

3. VERBELE sau „REGII”: o clasă numeroasă de forme care arată, în general, acțiuni sau stări și după care se orientează uneori și alte forme; sunt prezente în aproape orice enunț și par foarte „importante” (*a citi, a învăța, a se ruga etc.*).

4. ADJECTIVELE sau „CAMELEONII”/„SLUJITORII”: o clasă numeroasă de forme care arată însușiri, trăsături, calități, caracteristici etc. și care însotesc, în general, substantivele (creaturile), pe care le și „servesc” cel mai bine, „copiindu-le” genul, numărul și cazul; deseori se comportă „cameleonice” (*verde, fericit, învingător, modest etc.*).

5. ARTICOLELE sau „PAJII”: o clasă de forme care ajută alte forme să se „individualizeze” (*un copil, copilul, fata cea frumoasă, părinți ai copilului etc.*).

6. NUMERALELE sau „SOLDAȚII”: o clasă cu alte subclase formată din elemente ordonate, numărate și numărabile (*trei, al o sutălea, de trei ori etc.*).

7. ADVERBELE sau „ANCORELE”: o clasă de forme care arată locul, timpul etc., dar care nu își schimbă forma decât după gradele de comparație (*aici, acolo, mâine, întotdeauna, devreme, aşa etc.*). Adverbele nu au gen, număr, caz etc., deci

nu trebuie confundate cu substantivele („creaturile”): compară *casă* (substantiv, *Re**o casă, două case*) cu *acasă* (adverb)!

8. PREPOZIȚIILE sau „PLANTELE”: o clasă numeroasă de forme care apar împreună cu substantivele, sau pronumele, sau numeralele – uneori apar în componența unor structuri ca locuțiunile etc.; nu apar singure în enunțuri – am considerat în „jocul” nostru că nu pot „crește” singure, au nevoie de alte forme de care „să se agațe” și de aceea le-am denumit „plante” (*pe, de, cu, lângă, în* etc.).

9. CONJUNCȚIILE sau „LIANȚII”: o clasă de forme care „leagă” alte forme între ele, fie cuvinte, fie propoziții (*că, să, ca... să, și, dacă, ci, sau* etc.).

10. INTERJECTIILE sau „LIBERII”: o clasă de forme compusă din cuvintele care arată zgomote din natură sau care însotesc stări sau adresări (*au, miau, oh, hei, aaa, ehei, măi, băi, hai, cucurigu, cotcodac, bee, ham, iha, ei, zbârr, hopa* etc.).

Aplicatie

Subliniați în textul de mai jos părțile morfologice (sau de vorbire) pe care le recunoașteți. Puneți inițiala denumirii fiecărei părți de vorbire recunoscute deasupra cuvântului subliniat:

Vladimir i-a citit Dariei un basm frumos. De acolo Daria a aflat că Făt-Frumos pleacă într-o călătorie și că binele ieșe în totdeauna învingător. Aaaa, și că existau trei frați, două împărații, trei prințese, zmeul, calul cel năzdrăvan și probele pe care trebuie să le treacă Făt-Frumos. A adormit Tânărul visând, ehei, nu la cai verzi pe pereți, ci la cât de interesante sunt povestile...

Alegorie de sprijin

1. Imaginea-vă ținutul morfologiei ca o lume în care formele stau grupate în clase cu elemente de același tip. Clasele de forme, teoretic, nu intră în contact unele cu altele în acest ținut. Un element dintr-o clasă morfologică intră în contact cu alt element dintr-o altă clasă morfologică doar în procesul comunicării și aceasta înseamnă că au alcătuit enunțuri. Așadar, elemente din clase morfologice diferite intră în combinații în momentul în care sunt folosite pentru enunțuri.

Când acest fapt se produce, atunci ele intră în sintaxă, în celălalt „ținut”. Astfel, capătă funcții sintactice. De aceea, denumirile corecte pentru aceste clase sunt cele de clase lexico-gramaticale.

2. Unele dintre formele de mai sus nu ar putea intra niciodată în „ținutul” sintaxei dacă nu s-ar folosi de cele pe care le slujesc: prepozițiile nu pot avea singure funcții sintactice, ele se folosesc de substantive, în general; de aceea le-am și numit „plante”; conjuncțiile, de asemenea, nu pot primi funcții sintactice, acestea fac legătura între propoziții sau părți de propoziție, de aceea le-am numit „lianții”.

Nota bene!

1. Clasele morfologice nu au un număr egal de elemente. Substantivele și verbele, de exemplu, sunt cele mai numeroase; articolele reprezintă clasa cu cel mai mic număr de forme; prepozițiile și adverbele „au noroc” cu locuțiunile prepoziționale sau adverbiale; interjecțiile sunt, teoretic, numeroase, dar în uz frecvent sunt, de fapt, foarte puține, iar dintre acestea, ofertante sau interesante gramaticale sunt foarte-foarte puține.

2. Unele dintre formele de mai sus sunt, de fapt, ajutoare pentru alte forme. De exemplu, articolul nu apare niciodată singur, ci doar cu substantive sau alte forme (adjective, de obicei, și atunci adjectivele devin substantive). De aceea am numit articolul „paj”.

3. Uneori formele consacrate „se deghizează” în alte forme: adjectivele („cameleonii”) se pot substantiviza cu ajutorul articolelor; numeralele („soldații”) au valoare de substantiv sau adjecțiv; interjecțiile („liberii”) au valoare de verbe și pot deveni predicate etc.

II. SINTAXĂ

În sintaxă intră formele de mai sus atunci când „îmbracă” haine de:

1. SUBIECT (obișnuiesc să cred că este „mama” propoziției);
2. PREDICAT (îl putem vedea ca pe „tatăl” propoziției); (PREDICATUL este VERBAL sau NOMINAL; predicatul nominal conține NUME PREDICATIV);
3. ATRIBUT (un determinant/adjunct al substantivului);
4. COMPLEMENT (un determinant/adjunct al verbului, al adverbului sau al adjecțivului).

Ancoră

Există, de asemenea, funcții sintactice „interesante”, „hibride” (exemplu: element predicativ suplimentar).

Vă propun să vă imaginați ținutul sintaxei ca o lume ordonată, în care cuvintele se combină în procesul comunicării. În acest fel rezultă enunțuri. Acestea sunt propoziții sau fraze. Deci, ținutul sintaxei reprezintă funcțiile sintactice pe care le-au căpătat cuvintele în procesul elaborării de propoziții.

Într-o propoziție cuvântul esențial este predicatul. El este centrul enunțului. Dacă vedem propoziția ca pe o *familie*, atunci predicatul este *tatăl*. Continuând alegoria, subiectul este *mama* din propoziție (*uneori, subiectul este absent, dar el există; vorbim atunci de subiect neexprimat; el poate fi inclus – în desinența de la verbul de persoana I ori a II-a sau poate fi subînțeles – din context, dar la persoana a III-a*).

Atributul și complementul sunt „ajutoarele” lor. Acestea se grupează după cum urmează: atributul determină substantivul, complementul determină verbul (adverbul sau adjecțivul). Această afirmație poate fi reținută sub forma „*regula lui cine pe cine determină*” sau „*regula lui cine pe cine*”. Veți găsi, astfel, că „haine” de atribut îmbrăcă acele cuvinte care stau pe lângă un substantiv, iar complement (de loc, de mod, de timp, direct, indirect etc.) devin cuvintele care stau pe lângă un verb (la un mod personal sau nepersonal), un adverb sau un adjecțiv.

Mai multe propoziții compun o frază. Putem vedea fraza, în spiritul alegoriei de mai sus, ca pe un *clan*.

Urmând această alegorie, putem înțelege morfologia ca pe o lume în care formele compun clase din elemente de același tip, dar nu intră în niciun fel de „legături familiale” sau „de clan”. Acesta este privilegiul cuvintelor din lumea sintaxei, acela de a căuta să relaționeze pentru a forma „familii” sau „clanuri”, deci propoziții sau fraze.

CAPITOLUL AL III-LEA

Substantivele („creaturile”), articolele („pajii”), prepozițiile („plantele”)

1. SUBSTANTIVELE sau „CREATURILE” denumesc obiecte, ființe, lucruri, noțiuni, fenomene, stări, relații etc. – entități (dacă vrem să le spunem folosind un singur cuvânt generic). Ele reprezintă o clasă foarte numeroasă de forme, care se modifică (flecteză) după ceea ce numim categorii gramaticale. Aceste categorii gramaticale sunt *gen*, *număr*, *caz* și *determinare* (categoria *determinării* înseamnă valorificarea articolului pentru a putea numi un exemplar sau „exemplarul” ales din clasa de substantive).

1.1. Cea mai simplă clasificare a substantivelor se poate face după criteriul opoziției general/particular. Potrivit acestui criteriu sunt:

- ▶ substantive **comune**: când se referă la o clasă de elemente de același fel și se notează cu literă mică – de exemplu, *calculator*, *pisică*, *medic*;
- ▶ substantive **proprii**: când se referă la un exemplar particular, unic, la numele de persoană sau de personaj, de carte (*Enciclopedia zmeilor*), de instituție, de corp ceresc, de eveniment istoric, de sărbătoare, de marcă sau de firmă etc.; acestea pot fi denumite:
 - antronime: *Ionescu*, *Vladimir*, *Daria*, *Albă-ca-Zăpada*; *Harry Potter*;
 - zoonime: *Apolodor*, *Joiana*, *Miau*;
 - toponime, hidronime: *București*, *Dâmbovița* etc.

2. Determinarea substantivelor sau relația dintre substantive și ARTICOLE („PAJI”)

Vă rog să vă amintiți că v-am propus să vă gândiți la partea de vorbire numită **articol** ca la un element care ajută alte forme, de obicei substantive (veți vedea că migrează însă și la adjective, numerale etc.), motiv pentru care l-am numit „paj”.

Imaginați-vă, deci, că nu poate apărea singur, trebuie întotdeauna să „slujească” pe cineva: un substantiv, un adjecțiv (care astfel, devine substantiv) etc.

2.1. Importante sunt patru categorii de articole:

- nedefinit sau nehotărât (proclitic = stă în fața substantivului): **un băiat - niște băieți; o fată - niște fete; un ou - niște ouă;**
- definit sau hotărât (enclitic = stă la finalul substantivului): **băiatul (u este vocală de legătură, nu intră în articol!) – băieții; fată – fetele; oul – ouăle; băiatului; fetei;**

Atenție!

În situația unui substantiv propriu folosit la genitiv sau dativ, articolul hotărât se așază în fața substantivului: cartea **lui** Vladimir/i-am spus **lui** Carmen.

- demonstrativ: **cel, cea, cei, cele;** articolul demonstrativ apare, cel mai adesea, lângă un substantiv articulat hotărât însoțit de un adjecțiv: **băiatul cel deștept; fata cea frumoasă; copiii cei cuminți; împărațiile cele îndepărtate;**
- posesiv (genitival): **al, a, ai, ale;** articolul posesiv (genitival) apare în următoarele situații:
 - pentru un substantiv în genitiv care determină un substantiv articulat nehotărât: **o mașină a mamei;**
 - pentru substantive în genitiv aflate într-o enumerare, toate determinând același substantiv articulat hotărât: **mașina mamei, a tatălui, a familiei;**
 - pentru pronume posesive: **al meu, al tău, al său;**
 - pentru adjective posesive antepuse substantivelor determinate: **ale noastre visuri;**
 - pentru adjective posesive aflate la distanță de substantivele determinate: **fratele mai mic al mamei.**

Aplicație

Subliniați toate articolele din următoarele enunțuri: